

ражатися у продажі будинку, збудованого на самовільно зайнятій земельній ділянці добросовісним покупцем або фіктивним підприємством.

Аналізуючи вищевказане, можна зробити висновок, що введення в дію законодавцем ст. 197-1 КК України «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» є результатом численних порушень земельного законодавства, що в світлі актуальності питання реалізації земельної реформи в Україні та подальшого розвитку земельних відносин потребує додаткового кримінально-правового та криміналістичного вивчення та узагальнення, що в свою чергу позитивно вплине на зменшення рівня злочинних дій і дасть змогу органам досудового слідства мати повне уявлення про криміналістичну характеристику та напрацювати практику проведення досудового слідства по даній категорії кримінальних справ.

Література

1. Криміналістика: Учебник / Отв. ред. П. П. Яблоков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2000. — 35 с.
2. Черпінков В. Додержання земельного законодавства — один з пріоритетів прокурорського пагляду // Вісник прокуратури. — 2008. — № 6.
3. Дуров О. В., Мельник М. І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 12.
4. Про державний контроль за використанням та охоропою земель: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39.
5. Колесниченко А. П., Коповалова В. В. Криміналістическая характеристика преступлений. — Х.: Харьк. юрид. ин-т, 1985.
6. Белкин Р. С. Криміналістика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. — М.: Юрид. лит., 1988.
7. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія / Одес. нац. юрид. акад. — О.: Фебікс, 2007.
8. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / За заг. ред. В. В. Медведчука. — К., 2004.
9. Земельний кодекс України // Все про бухгалтерський облік. — 2002. — № 23 (690), 11 берез. (спецвип. 79).

УДК 343.122:343.985

Ю. В. Меркулова

ПОТЕРПІЛИЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Вивчення закономірностей та механізмів розкриття і розслідування злочинів у багатьох випадках свідчить про те, що злочинець не завжди доступний для слідчих. Так, за даними МВС України, велика кількість злочинів залишається нерозкритими — більше 1 млн 300 тисяч тяжких злочинів минулих років [1, 171]. Крім того для багатьох видів злочинів латентність перевищує 50 %, серед них — гвалтування, шахрайство і таке інше.

© Ю. В. Меркулова, 2008

З боку злочинців постійно здійснюється протидія розслідуванню, проти-правний вплив на потерпілих. У зв'язку з цим результативність у розкритті кримінальних справ у багатьох випадках залежить і від вміння слідчого використувати жертву злочину як джерело інформації. Від характеру зв'язку жертви злочину та злочинця нерідко залежить і спосіб дії останнього як при підготовці й скоєнні злочину, так і при його розкритті, при протидії розслідуванню. Проблемою жертви в генезисі злочину займаються кримінологи в межах вчення про жертву — віктимології.

Однак необхідно зазначити, що й криміналісти звертали увагу на значення даних про потерпілих і зв'язок «злочинець — жертва» для вдалого розслідування злочинів. Криміналістичне значення такого зв'язку полягає у тому, що отримані свідчення про нього можливо використувати для встановлення кола підозрюваних, а також всебічної оцінки поведінки й особистості учасників розслідуваного діяння з метою об'єктивного встановлення всіх обставин злочину. В цьому випадку важливі дані про стать, вік, місце проживання, рід занять, професію та спеціальність, риси характеру, фізичні та психічні властивості, захоплення, коло знайомих, про відносини і зв'язки потерпілого [2, 71–72].

Приводом для цього можуть бути знання психологічних сторін особистості жертви. Однак широке коло психологічних причин, умов і механізмів поведінки потерпілих досліджене недостатньо [3, 7].

Використання різних психологічних методів дослідження жертви дозволить оптимізувати процес розслідування.

Як показують проведені різними авторами дослідження, не в усіх випадках жертва випадкова. Дуже часто її пов'язують зі злочинцем міцні невидимі зв'язки, навіть тоді, коли вони майже незнайомі. Дії жертви та злочинця в певній мірі взаємообумовлені, що потребує розгляду їх поведінки в одному просторі.

Так встановлено, що жертву вбивства характеризують необачність, велика ризикованість, конфліктність, здатність до агресії, егоцентризм, зловживання спиртним, часто жертва знайома зі злочинцем; жертви згвалтувань часто нерозбірливі у знайомах, ексцентричні або, навпаки, нерішучі, особистісно незрілі, не мають досвіду у статеких відносинах, інфантильні; жертви тортур у багатьох випадках знайомі зі злочинцем і знаходяться в той чи іншій залежності від нього (дружина, співмешканка, дитина, мати); за характером вони часто слабковільні й не мають стійких життєвих позицій, сформованих інтересів, іноді ведуть аморальний спосіб життя, часто їх соціальний статус вище статусу злочинця; жертви шахраїв дуже довірливі, некомпетентні, легковірні, в деяких випадках скупі або використовують матеріальні труднощі, часто марно-вірні [4, 138–139].

Враховуючи типові риси жертви та здійснивши аналіз особистих якостей потерпілого в конкретному злочині, посадова особа, яка здійснює розслідування, може прогнозувати типову поведінку злочинця-утікача у плані вибору ним нової жертви злочину та прийняти відповідні засоби для його викриття. При цьому слідчому необхідно знати, що в основі віктимологічної поведінки жерт-

ви покладені внутрішній психічний стан та особливості суперечності, які пов'язані з незадоволеністю конкретних потреб особистості, які проявляються у вигляді внутрішньоособистісного конфлікту.

На думку А. Я. Анцупова й А. І. Шепілова, внутрішньоособистісний конфлікт являє собою гостре негативне хвилювання, що викликане боротьбою структур внутрішнього світу особистості, відображає суперечливі зв'язки з соціальним середовищем і затримує рішення [5, 294].

Внутрішньоособистісний конфлікт, безумовно, впливає на особливості діяльності, поведінки та спілкування людини. У літературі існує велика кількість описів виявлення внутрішньоособистісного конфлікту, аналіз яких потрібний як для розуміння його психологічної сутності, вироблення засобів і способів психологічної корекції станів, які були викликані ним, так і для прогнозування поведінки цієї людини в конкретних життєвих ситуаціях. Наприклад, встановлено, що конфлікти супроводяться негативними емоціями, хвилюванням, розпачем, втратою та почуттям провини. «У конфліктних ситуаціях змінюється система поведінки й цінностей, люди наче по-іншому починають сприймати реальний світ, вчиняють дії, які для них взагалі не властиві» [6, 82].

Також при внутрішньоособистісному конфлікті спостерігаються негативні переживання, хвилювання, апатія, стрес, фрустрація, втрата впевненості у своїх силах, комплекс неповноцінності, підвищена агресивність, роздратованість у спілкуванні, втрата сенсу життя, суїцид, усі види психологічних захистів, що стосовно до внутрішньоособистісних конфліктів визначаються як «латентні засоби вирішення конфлікту» (истерія, симуляція, сублімація, компенсація, заглиблення від дійсності, регресія та ін.). У результаті конфлікту самооцінки виникає афект неадекватності, при якому «індивід зберігає підвищений рівень домагання і підвищену самооцінку, уникає при цьому осмислення своєї неспроможності, яка є причиною невезіння» [7, 29]. Крім того, внутрішньоособистісний конфлікт може призводити до життєвої кризи, кризи ідентичності і самато-вегетативним розладнанням [8].

При цьому внутрішньоособистісний конфлікт не завжди залишається на рівні власника такого стану, він виявляється і на рівні міжособистісного спілкування, часто викликає міжособистісні протиріччя. В. А. Андреев розкриває динаміку міжособистісних конфліктів як випадок, конфліктну ситуацію, посилення, затихання й вирішення конфлікту [9].

Використовуючи аналогію, розберемо механізм трансформації внутрішньоособистісного конфлікту у свідомості потенційної жертви злочину.

1. *Інцидент внутрішньоособистісного конфлікту* можна встановити як деяку проблемну ситуацію чи сукупність негативних умов, або вплив навколишнього середовища, яке перешкоджає самореалізації особистості та провокує поляризацію окремих значенневих утворень особистості. Інцидент виступає результатом суперечливих відношень життєвої ситуації та прагнення особистості до самореалізації, які впливають на її поведінку. Інакше кажучи, його можна охарактеризувати як актуалізацію потенційного конфлікту в міжособистісному спілкуванні.

2. *Усвідомлення внутрішньоособистісного конфлікту* можна визначити як момент уявленості поляризації значенневих утворень в уяві індивіда. Вірний аналіз ситуації приводить, як правило, до активізації внутрішніх резервів особистості та слугує основою для виходу з проблеми, яка склалася. Неадекватне осмислення протиріч може привести до ескалації внутрішньоособистісного конфлікту, а в окремих випадках і до суїциду.

3. *Конфліктна ситуація*. Полюси конфлікту наділяються властивістю взаємовиключення. Визначальним тут як і раніше залишається ціннісне відношення суб'єкта до себе і до особи, з якою у нього складаються протирічні відношення, останнє в свою чергу викликає стан дискомфорту, як правило, неадекватне осмислення розвитку життєвої ситуації та помилковий вибір типу поведінки, сприятливого до здійснення злочину у відношенні нього.

4. *Посилення конфлікту*. На цій стадії відбувається загострення вже наявних протирічних тенденцій, які лежать в основі внутрішньоособистісного конфлікту, внаслідок чого зростає дискомфорт. Його посилення, як правило, веде до продовження, до зростання конфлікту з оточуючими, який в певній ситуації, нерідко вирішується негативними деструктивними кримінального характеру діями по відношенню до жертви.

5. *Прийняття рішення*. Виконується вибір якої-небудь альтернативи і відбувається домінування одного з варіантів. Ця стадія являє собою мінімум дві ситуації, коли задовольняються конкретні потреби та нейтралізується у деякому ступені внутрішньоособистісний конфлікт, або приймається й реалізується рішення суб'єктом злочину, яке веде до насилля над жертвою, до розрухи надій і, відповідно, якщо жертва залишається живою — до прийняття рішення, яке вже пов'язано із злочином, який вже скоєний.

6. *Реалізація рішення*. Це остання динамічна стадія внутрішньоособистісного конфлікту, в результаті якого він або вирішується на користь жертви й вона частково компенсує потреби, що виникли (при позитивному вирішенні задач кримінального судочинства), або внутрішньоособистісний конфлікт знов зростає у зв'язку з незадоволенням потреб, які виникли як у зв'язку з вчиненням злочину, так і в зв'язку з неналежними діями посадових осіб. Тоді процес вирішення внутрішньоособистісного конфлікту починається з початку.

Таким чином, приймаючи до уваги, що поведінка злочинця в деяких випадках обумовлена діями майбутньої жертви, вивчення психології особистості потерпілого не тільки дозволяє більш конкретно вивчити сутність, причини скоєного, але й дає можливість через інформацію про жертву конкретніше встановити особу, яка вчинила злочин, прийняти адекватні профілактичні заходи, вірно кваліфікувати та визначити міру відповідальності підсудного за скоєне кримінальне діяння, а саме, по таких злочинах як зґвалтування, нанесення умисних тілесних ушкоджень, при вбивствах на побутовому підґрунті, шахрайство й таке інше.

Література

1. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Теорія, історія і практика: Монографія. — К.: Ін Юре, 2004. — 512 с.

2. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. — О.: Юрид. л-ра, 2002. — 360 с.
3. Христенко В. Е. Психология жертвы: Учеб. пособие. — Х.: Консул, 2001. — 256 с.
4. Прикладная юридическая психология: Учеб. пособие для вузов / Под ред. А. М. Столярско. — М.: ЮПИТИ-ДАПА, 2001. — 639 с.
5. Конфликтология: Учеб. для вузов. — М.: ЮПИТИ, 2002. — 551 с.
6. Завыкин В. Г., Зайцев Е. В. Конфликтная личность в конфликтном противоборстве. — М.: Правительство Москвы. Моск. ком. по образованию, 1998. — 149 с.
7. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова. — М.: Педагогика, 1983. — 448 с.
8. Барлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. Психология жизненных ситуаций. — М., 1998. — 263 с.
9. Андреев В. И. Конфликтология. — М.: Пар. образование, 1995. — 128 с.

УДК 343.982.4

Р. В. Комісарчук

**КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ
ЯК ОКРЕМОГО ЕЛЕМЕНТА СЛІДОВОЇ КАРТИНИ ЗЛОЧИНІВ,
ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРИВАТИЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА**

Аналіз судово-слідчої практики у справах про вчинення злочинів у сфері приватизації показує, що у великій кількості справ цієї категорії до порушення кримінальної справи була проведена попередня перевірка. Встановлення даних, що містяться в матеріалах перевірки та вказують на наявність ознак злочину, являє собою виявлення юридично значимих відомостей, що дають підставу висунути версію кваліфікації злочинного діяння відповідно до вимог кримінального законодавства. У ході попередньої перевірки виконувалися такі заходи: одержання пояснень — 100 %; витребування документів — 67 %; вилучення документів — 76 %.

Відомо, що ми не сприймаємо те, що не приготувались відкрити. Тому критерієм готовності учасників розслідування до криміналістичного аналізу інформації, що знаходить свій прояв у слідах, служить наявність в них емпіричної бази (минулого досвіду) у вигляді слідових картин. Сліди можуть бути матеріальні (наслідки злочину, зміни об'єкта) та ідеальні (сліди пам'яті).

Слідова картина фактів незаконної приватизації державного та комунального майна залежить від способу її вчинення та особи злочинця. Для посадових осіб ознаки злочину завуальовані в документах, а для сторонніх осіб в слідах — відображення засобів його вчинення. Сліди, як правило, очевидні, тому очевидні й ознаки злочину. В документах ознаки злочину не завжди очевидні й потребують спеціальних досліджень. Отже, слідову картину незаконної приватизації майна становлять: предмети — речові докази, в тому числі документи — речові докази різного виду і призначення (приватизаційні документи): а) документи, які згідно з законодавством подаються разом із заявою про приватизацію до органу приватизації; б) приватизаційні документи залеж-